

دکتر علی اکبر ولایتی

میرزا نماد بیداری اسلامی...

که احساس مسئولیت هر انسان انقلابی و مؤمن به دین و میهن خود را چون میرزا کوچک خان، برمی انگیزد. میرزا پس از ایجاد ارتباط با تشکیلات اتحاد اسلام در تهران و بحث و مناظره با آنها با این هدف که «هر دولتی که نتواند مملکت خود را از سلطه و اقتدار دشمنان خارجی نجات دهد، وظیفه ملت است که برای استخلاص وطنش قیام کند»، تصمیم گرفت برای پایه ریزی یک نهضت، به سازماندهی نیروها بپردازد. اتحاد اسلام سازمانی در استانبول بود که با هدف گردآوری مسلمانان زیر پرچمی واحد برای مبارزه با استعمار به وجود آمد. مؤسسان آن سید جمال الدین اسدآبادی، عبدالرضا کواکبی، رشیدرضا و شیخ محمد عبده

میرزا کوچک خان، مسلمانی معتقد و مبارزی وطنخواه و نستوه بود و نهضت او خاستگاه دینی و مردمی داشت. نهضت جنگل به رهبری میرزا کوچک خان جنگلی در شرایطی شکل گرفت که جای جای سرزمین ایران آماده قیامهای آزادیبخش برای پایان بخشیدن به حضور بیگانگان و پایان دادن به اوضاع آشفته درون مرزها بود. نهضت جنگل مقارن با بروز جنگ جهانی اول در سال ۱۹۱۴ شکل گرفت، به رغم اعلام بیطرفی دولت ایران در این جنگ، بخش عمده سرزمین ایران به اشغال بیگانگان در آمد و استقلال کشور سخت به مخاطره افتاد. در این زمان، آشفتگی سیاسی، عدم وجود دولتمردان لایق و مستقل، سقوط پی در پی کابینه‌ها و بی ثباتی قدرت سیاسی از یک طرف و پریشانی و فقر گسترده از سوی دیگر، چنان فضای دهشتناکی را بر مقدرات ایران حاکم کرده بود که احساس مسئولیت هر انسان انقلابی و مؤمن به دین و میهن خود را چون میرزا کوچک خان، برمی انگیزد. نهضت جنگل به رهبری میرزا کوچک خان جنگلی در شرایطی شکل گرفت که جای جای سرزمین ایران آماده قیامهای آزادیبخش برای پایان بخشیدن به حضور بیگانگان و پایان دادن به اوضاع آشفته درون مرزها بود. نهضت جنگل مقارن با بروز جنگ جهانی اول در سال ۱۹۱۴ شکل گرفت، به رغم اعلام بیطرفی دولت ایران در این جنگ، بخش عمده سرزمین ایران به اشغال بیگانگان در آمد و استقلال کشور سخت به مخاطره افتاد. در این زمان، آشفتگی سیاسی، عدم وجود دولتمردان لایق و مستقل، سقوط پی در پی کابینه‌ها و بی ثباتی قدرت سیاسی از یک طرف و پریشانی و فقر گسترده از سوی دیگر، چنان فضای دهشتناکی را بر مقدرات ایران حاکم کرده بود

و عده‌ای از رجال سیاسی و روحانی ایران نظیر محمدرضا مسوات، محمد کمره‌ای، سلیمان محسن اسکندری، سید حسن مدرس و ادیب الممالک از اعضای آن بودند. اتحاد اسلام، کانون اصلی رهبری و مرکز ثقل تصمیم‌گیریهای سیاسی، اداری، اجتماعی و نظامی نهضت جنگل بود و حفظ استقلال ایران را تعقیب می‌کرد. میرزا پس از توافق با تشکیلات اتحاد اسلام، از تهران عازم گیلان شد و تشکیلاتی مخفی را به نام «هیئت اتحاد اسلام» پایه‌ریزی و به تدریج مجاهدان و یارانی را جذب این تشکیلات کرد. نخستین پایگاه عملیاتی نهضت در جنگل تولم (سه فرسخی شمال غربی رشت) تأسیس شد و در شوال ۱۳۲۲ ق عملیات خود را با نام اتحاد اسلام علیه نیروهای اشغالگر آغاز کرد. هدفهای عمده نهضت با توجه به اوضاع سیاسی و اجتماعی آن زمان عبارت بودند از: اخراج نیروهای بیگانه، برقراری امنیت، رفع بیعدالتی و مبارزه با خودکامگی و استبداد. ایدئولوژی هیئت بر پایه آنچه که در ارگان نهضت جنگل، روزنامه جنگل، انتشار یافت، عبارت بود از: حمایت از استقلال کامل کشور بدون مداخله دولت بیگانه، اصلاحات اساسی و رفع فساد در تشکیلات دولتی. نهضت با رهبری میرزا به تدریج توانست کمکهای اقشار مختلف مردم را جلب کند، به سازمان‌دهی نظامی و سیاسی قوی تبدیل شود و به تهدید فزاینده‌ای برای نیروهای اشغالگر، به ویژه نیروهای روسیه تزاری تبدیل شود. گسترش نهضت در میان دهقانان و حمایت آنان از میرزا سبب وحشت مالکان بزرگ گیلان نیز شده بود. آنان خواستار دفع و سرکوب سریع جنگلیها بودند. حمله مشترک نیروهای روس و فرماندار گیلان (حشمت الدوله) برای سرکوبی نهضت به

نهضت جنگل به رهبری میرزا
کوچک خان جنگلی در شرایطی
شکل گرفت که جای جای سرزمین
ایران آماده قیامهای آزادیبخش
برای پایان بخشیدن به حضور
بیگانگان و پایان دادن به اوضاع
آشفته درون مرزها بود.

گسترش نهضت در میان دهقانان و حمایت آنان از میرزا سبب وحشت مالکان بزرگ گیلان نیز شده بود. آنان خواستار دفع و سرکوب سریع جنگلیها بودند.

میرزا به شمار می رفت، به میرزا خیانت کرد و با اخذ امان نامه از دولت وثوق الدوله، همراه مجاهدان کسما از صف نهضت جنگل جدا شد و برای سرکوب میرزا و نهضت جنگل با دولت همکاری کرد.

پس از ایجاد شکاف در نهضت و تضعیف آن، انگلیسیها از فرصت پیش آمده بهره گرفته و با ارسال نامه ای از میرزا خواستند ظرف پنج روز یا اطاعت خود را از دولت وثوق الدوله اعلام دارد و یا ایران را ترک کند که در این صورت دولت انگلیس حاضر است در بین النهرین به او پناهندگی دهد. آنها به دنبال بهانه ای برای حمله مجدد به جنگلیها بودند و همزمان بار این پیشنهاد از سوی میرزا، پس از اعلام اولتیماتوم ۴۸ ساعته برای تسلیم جنگلیها، نیروهای انگلیس به همراه قوای دولتی، از هوا و زمین به مواضع آنها یورش بردند.

قوای جنگل به رغم مقاومت، شکست خوردند و فومنتا را تخلیه کردند و راهی شرق گیلان شدند. آنها برای اینکه مردم قربانی جنگ نشوند، از جنگ خودداری کردند و از معرکه گریختند. در این عزمیت دکتر حشمت، یار و یاور نزدیک میرزا که از ادامه مبارزه خسته شده بود با گرفتن امان نامه با تعدادی از یاران خود تسلیم قوای دولتی شد. اما او را امان ندادند و به اتهام جنگ علیه دولت مرکزی و پناه دادن به جنگلیها و مخالفت با سلطنت در ۱۱ شعبان ۱۳۳۷ ق به دار آویختند. میرزا با وجود شرایط سخت و اسفبار به پایگاه خود در جنگلیهای فومنتا عقب نشینی کرد و با سازماندهی مجدد به مقاومت خود ادامه داد. دولت مرکزی تلاش کرد مجدداً میرزا را تطمیع کند، اما سودمند نیفتاد و میرزا در پاسخ، با اشاره به بی ثمر بودن تلاش حکومت برای تطمیع او، از برقراری نظام جمهوری و رهایی ستمدیدگان سخن به میان آورد. در این اوضاع و احوال ورود کمونیستهای شوروی به خاک ایران منشاء تحولاتی شد که نهضت جنگل و رهبری آن را از دست میرزا خارج کرد. کمونیستهای شوروی به بهانه سرکوبی و استرداد کشتیهای شورشیان و ضد انقلابیهای روسیه، وارد گیلان شدند و در آنجا ماندند و با میرزا کوچک خان ارتباط برقرار و پوشش ائتلاف و کمک به انقلاب و نهضت جنگل آن را از مسیر اصیل و اسلامی آن منحرف و ضربات سختی به اعتبار دینی و اسلامی آن وارد

کرات با شکست مواجه شد. پایگاه قدرتمند مردمی و اعتقاد راسخ رهبری نهضت به مبارزه سبب اصلی شکست ناپذیری آن بود. نهضت پس از ضربات نظامی سختی که در حمله قوای دولتی و روس در ماسوله تحمل کرد، به سرعت توانست در ظرف سه ماه تجدید سازمان کند و با تصرف فومنتا، کسما قدرتمندتر از گذشته این بار در برابر دولت مرکزی بایستد. پس از انقلاب اکتبر ۱۹۱۷ روسیه و متارکه روسیه از جنگ جهانی اول، دولت انقلابی دستور بازگشت نیروهای روسی را صادر کرد. در این میان انگلیس که بی رقیب مانده و در ایران به قدرت فعال مایشا تبدیل شده بود، در صدد برآمد نهضت جنگل را که کانون اصلی تهدید برای منافع خود می دانست، از میان بردارد. به همین منظور عوامل انگلیس عده زیادی از اهالی منطقه شمال را به جرم ارتباط با قوای جنگل دستگیر و به مناطق دیگر تبعید کردند. انگلیسیها که در پی دستیابی به منطقه قفقاز و سلطه بر ذخائر نفتی آنجا و نیز به دست آوردن سیادت در دریای خزر و گسیل نیروهای خود از راه گیلان بودند، با مقاومت جدی رهبری نهضت جنگل مواجه شدند. فرمانده نیروهای انگلیسی، دنسترویل، دستور حمله به مجاهدان جنگل را صادر کرد. نیروهای انگلیس با کمک به فرمانده نیروهای روسی، پس از شکست مجاهدان جنگل، رشت را تصرف و خودسرانه بدون صلاحدید دولت مرکزی، به عزل و نصب مقامات منطقه اقدام کردند.

انگلیس به منظور استفاده هر چه بیشتر از فرصت به دست آمده ناشی از خلأ نظامی و امنیتی روسیه در منطقه، قرارداد ۱۹۱۹ را طرح و امضا کرد که البته با اعتراض و مخالفت شدید و گسترده نیروهای انقلابی و مذهبی در سراسر کشور و از جمله جنگلیها مواجه شد. دولت موقت وثوق الدوله که خود عاقد این قرارداد ننگین بود، در مقابل، سیاست خشونت و وحشت را در پیش گرفت. سپس وثوق الدوله که حامی و مجری سیاستهای انگلیس بود، به این نتیجه رسید که نهضت جنگل را که به تهدیدی جدی برای منافع انگلیس تبدیل شده بود، باید از میان برمی داشت. او نخست سیاست تطمیع میرزا را در پیش گرفت و به او حکومت گیلان و سواحل دریای خزر را پیشنهاد داد و پس از آنکه از این سیاست نتیجه ای نگرفت و با مخالفت شدید میرزا روبرو شد، سعی کرد از راه ایجاد نفاق و تشتت در میان برادران نهضت، آن را از درون تضعیف و مضمحل سازد و تا حد زیادی در پیشبرد این سیاست موفق شد. حاج رضا کسمایی که با نفوذترین رهبران جنگل پس از

کردند. این مقطع یعنی از ۲۹ شعبان ۱۳۳۸ ق (۲۸ اردیبهشت ۱۳۹۹، تاریخ ورود ارتش سرخ به ایران تا ۱۱ آذرماه ۱۳۰۰ش، شهادت میرزا) دوره افول و انحطاط و سرانجام شکست نهضت جنگل است.

میرزا پس از اشغال انزلی از سوی روسها، بنا به دعوت فرمانده ارتش سرخ در انزلی برای مذاکره با نمایندگان دولت شوروی و عزت عدالت وارد انزلی شد و پس از مذاکره با بلشویکیها، موافقتنامه ای را بدین مضمون امضا کرد: عدم اجرای اعمال کمونیسم از حیث مصادره و ضبط اموال و الغاء مالکیت و منع تبلیغات، تأسیس جمهوری انقلابی موقتی پس از ورود به تهران و تأسیس مجلس مبعوثان به هر قسم حکومتی را که نمایندگان ملت بپذیرند. سپردن مقدرات انقلاب به دست این حکومت و عدم مداخله روسها در آن. هیچ قشونی بدون تصویب و اجازه حکومت زاید بر قوای موجود از روسیه به ایران وارد نشود. روسها کالاهای تجاری ایرانی را که در یادکوبه ضبط کرده اند، چون مال ایرانیان است، تحویل این حکومت دهند. برگزار نمودن کلیه مؤسسات تجارته روسیه در ایران به حکومت جمهوری. نکته مهم در این موافقتنامه، روحیه استقلال طلبی و میهن پرستی و مخالفت میرزا با اصول کمونیسم بود. او در واقع ائتلاف با بلشویکیها را یک دیپلماسی برای تقویت مواضع خود در برابر حکومت وثوق الدوله و اشغالگران انگلیسی تلقی می کرد و سران نداشت که دست از ایران و عقیده خود بردارد و مرام کمونیسم را به عنوان مشی و ایدئولوژی خود بپذیرد، از همین رو به تدارک یک حمله پرداخت. در حمله نیروهای دولتی در ۲۲ مهر ۱۳۰۰ به رشت بدون هیچ تصرفی به تصرف آنها درآمد، ولی میرزا همچنان با وجود خیانت عده زیادی از یارانش به جنگ و گریز در جنگلیهای گیلان ادامه داد و در اوایل آذرماه با تنها همراهش گانوک آلمانی (هوشنگ) به سوی خلخال عزیمت کرد و سرانجام بر اثر سرمای جانکاه منطقه، در ۱۱ آذرماه، ۱۳۰۰ ش به شهادت رسید. ■